چالش‌های فراروی توسعه صنایع روستایی در ایران

فردین نصرتی* / بهرام ایمانی**

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۸/۰۳/۱۷
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۸/۰۹/۲۱

چکیده:

امروزه صنعتی‌سازی روستایی راهبردی است که ابزارهای مناسب برای متنوع سازی اقتصاد روستایی را فراهم می‌آورد و از این جهت، رویکردی اقتصادی به شمار می‌رود که با ایجاد اشتغال و توزیع متعادل‌تر درآمدها، سطح زندگی روستاییان را بهبود بخشیده، زمینه دستیابی به توسعه پایدار روستایی را فراهم می‌سازد. در ایران نیز طی دهه‌های اخیر صنعتی‌سازی روستاها و طرح ایجاد نواحی صنعتی روستایی از راهبردهای مهم توسعه روستایی به شمار می‌رود. در این تحقیق با بهره‌گیری از منابع مطالعاتی مختلف سعی شده به معرفی نقش صنایع روستایی در سطح کشور پرداخته شود، بررسی‌ها نشان می‌دهد بخش صنایع روستایی، به دلیل سابقه طولانی و وابستگی کمتر به شرایط اکولوژیک و نیز دسترسی به بازارهای گسترده امکان بیشتری برای توسعه دارد و زمینه‌های اشتغال برای بخش عمده‌ای از نیروی کار آزاد شده از روستاها را فراهم می‌آورد. مقاله حاضر به روش توصیفی- تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اسنادی در پی پاسخ گویی به این مسئله است که چه چالش‌هایی فراروی توسعه صنایع روستایی در ایران وجود دارند. بر اساس نتایج حاصل از این تحقیق چالش‌های فراروی صنایع روستایی به دو دسته کلی عوامل برون روستایی و درون روستایی تقسیم می‌شوند. در بیرون از روستاها می‌توان به چالش‌های انسانی؛ اقتصادی- مالی؛ امکاناتی و تاسیساتی و در درون روستاها نیز می‌توان به چالش‌های محیطی؛ انسانی؛ اقتصادی- مالی و تکنولوژیکی اشاره کرد.

واژگان کلیدی: روستا، صنایع روستایی، اقتصاد روستایی، ایران.

مقدمه

توزیع جمعیت برحسب گروه‌های سنی در مناطق روستایی کشور گویای جوانی بافت جمعیت در روستاهاست که از جمله مسایل ناشی از آن یکی سنگینی بار تکفل و دیگری عدم تعادل روزافزون میان عرضه و تقاضای نیروی کار و در نتیجه دورنمایی

* دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه تهران
** دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه شهید بهشتی

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

تشدید بیکاری روستایی درآینده است، محدودیت بخش کشاورزی در جذب نیروی کار، این واقعیت را نشان می‌دهد که در آینده افزایش اشتغال در نواحی روستایی، بیشتر در گرو توسعه بخش‌های صنعت و خدمات است (هودر، ۱۳۸۵، ۲۰۹)، از این رو می‌توان توسعه صنایع روستایی را از گزینه‌هایی دانست که می تواند منجر به ایجاد تحول در نظام فضایی روستاها شود، زیرا صنایع روستایی از یک سو در ایجاد اشتغال مفید و موثر در نواحی روستایی و از سوی دیگر به دلیل پیوند تنگاتنگ با بخش کشاورزی و خدمات نه تنها نقش بسزایی در توسعه روستایی در مقیاس محلی دارند، بلکه در مقیاس کلان و ملی نیز می‌توانند سهم قابل قبولی را نصیب نواحی روستایی ساخته و بدین ترتیب در ایفای نقش موثر روستا در فرآیند توسعه ملی نیز موثر و سودمند باشند (حاجی نژاد و دیگران، ۱۳۸۵، ۲۰). تحقیق حاضر در پی شناسایی چالش‌ها و موانعی است که افراد متقاضی سرمایه‌گذاری جهت ایجاد واحدهای صنعتی روستایی از انتخاب صنعت تا مرحله بهره برداری و پس از آن، با آن مواجه هستند می‌باشد. زیرا با توجه به مشکلات و سختیهایی که سرمایه گذاری تولیدی در مناطق روستایی دارد، انگیزه و گرایش به سرمایه گذاری در مناطق روستایی کشور کاهش یافته، لذا شناسایی چالش‌ها و موانع ایجاد و گسترش صنایع روستایی، برنامه‌ریزان را با کمبودها، ضعف‌ها و مخاطرات این بخش آشنا کرده و به سرمایه‌گذاران خاطر نشان می‌کند که قبل از اجرای طرح های صنایع روستایی، این موانع و چالش ها را شناخته و استراتژیهای لازم و مناسب را در جهت رفع و یا کاهش آنها اتخاذ نمایند، مطالب مقاله حاضر در پنج بخش تنظیم شده است، که بخش اول به تعریف مفاهیم و واژگان؛ بخش دوم مبانی نظری؛ بخش سوم وضعیت موجود صنایع روستایی در ایران، بخش چهارم چالش‌ها و موانع موجود توسعه صنایع در روستاهای ایران و بخش پنجم پیشنهادها و نتیجه گیری را شامل می شود.

طرح مسئله

با توجه به این که مناطق روستایی کشور جایگاه فعالیت‌های کشاورزی و دامپروری در سطحی وسیع می‌باشد، به همین دلیل توسعه صنایع روستایی در سطح روستاهای کشور بسیار ضروری به نظر می‌رسد، اما صنایع روستایی در ایران همپای کشاورزی و دامپروری توسعه نیافته است و با موانع و چالش‌هایی روبرو بوده است که باید شناسایی و رفع شوند، این مقاله به کنگاش درباره صنایع روستایی و چالش‌های آن پرداخته و در پی پاسخگویی به سؤالات زیر است:

سؤال اصلی عبارت است از این که چه چالشهای اصلی فراروی توسعه صنایع روستایی در کشور وجود دارند؟

و سؤالات فرعی عبارتند از:

۱- در داخل روستاها چه چالش‌هایی فراروی توسعه صنایع روستایی وجود دارد ؟

۲- در بیرون از روستاها چه چالش‌هایی فراروی توسعه صنایع روستایی وجود دارد ؟

اهداف سؤالات فوق شناسایی موانع و چالشهای فراروی توسعه صنایع در نواحی روستایی کشور و ارائه راهکار در این باره می‌باشد.

نوع تحقیق در این کار پژوهشی، توصیفی- تحلیلی بوده و شیوه جمع آوری اطلاعات در آن با روش‌های مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی صورت گرفته است.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

۱) تعریف واژگان و مفاهیم

– **صنعت:** صنعت سازماندهی کلیه عوامل تولید (مدیریت، سرمایه، مواد اولیه، نیروی انسانی) به منظور سازندگی، رشد و توسعه زندگی بشری است. با توجه به تعریف فوق فرآیند تولید صنعتی را می‌توان به چهار دسته زیر تقسیم کرد که مواد اولیه در این فرآیند به محصول نهایی تبدیل می شود:

۱– صنعت استخراجی؛ ۲– صنعت شکل‌دهی؛ ۳– صنعت تحلیلی؛ ٤– صنعت ترکیبی (دربان آستانه، ۱۳۸۳، ۲٤)؛

– **صنایع روستایی:** به صنایعی گفته می‌شود که در نواحی روستایی یا مراکز روستایی مستقر هستند و عمدتاً از نیروی کار روستایی استفاده می کنند. به طور کلی پیوندهای بازاری آنها از نظر جغرافیایی محدود است (مهندسان مشاور DHV، ۱۳۷۵، ۱۵).

۲) مبانی نظری تحقیق

الف) انواع صنایع روستایی و ویژگی‌های آنها

یکی از انواع طبقه بندی صنایع روستایی، روشی است که به طبقه‌بندی محصول – بنیاد صنایع روستای معروف است، که صنایع روستایی را به ۹ بخش وسیع تقسیم می کند که این تقسیم بندی به نوبه خود مجموعاً از ۱۲۸ نوع صنعت تشکیل می‌شود. انواع نه گانه مذکور عبارتند از:

۱– مواد غذایی وتبدیلی و محصولات وابسته؛ ۲– صنایع نساجی، پوشاک و چرم؛ ۳– چوب، و محصولات چوبی، از جمله مبلمان؛ ٤– کاغذ، محصولات کاغذ،چاپ و نشر؛ ۵– محصولات شیمیایی و پتروشیمی، زغال سنگ، لاستیک و پلاستیک؛ ٦– محصولات معدنی غیرفلزی به استثنای نفت و زغال سنگ؛ ۷– صنایع فلزی اصلی؛ ۸– محصولات فلزی ساخته شده، ماشین آلات و تجهیزات؛ ۹– سایر صنایع تولیدی (مهندسان مشاور DHV، ۱۳۷۵، ۲۲).

اگر بخواهیم این تقسیم‌بندی را برای ایران در نظر بگیریم، صنایع روستایی به ۵ بخش تقسیم می‌شود که عبارت است: ۱– صنایع غذایی؛ ۲– صنایع کانی؛ ۳– صنایع نساجی؛ ٤– صنایع شیمیایی و سلولزی؛ ۵– صنایع فلزی (دربان آستانه، ۱۳۸۳، ۸۷).

ب)ویژگی های صنایع روستایی

هر فعالیتی برای این که جزو صنایع روستایی به حساب آید باید دارای ویژگی‌های زیر باشند:

۱– صنایع روستایی باید توان جذب و تبدیل محصولات محدود و پراکنده کشاورزی، دامی و مواد معدنی در مناطق روستایی و دورافتاده و تبدیل آنها به صنایع خوراکی بزرگ را داشته باشند (بابایی، خلیلی عراقی، یقین لو، ۱۱٤،۱۳۸۰)؛

۲– صنایع روستایی باید قادر به تامین و تولید اکثر قطعات و کالاهای نیمه ساخته مورد نیاز صنایع بزرگ داخلی و خارجی باشند (پایلی یزدی، ابراهیمی،۱۳۸۱، ۲۲٦)؛

۳– صنایع روستایی باید بستر مناسبی برای پیوند بخش کشاورزی و صنعت ایجاد کنند (طاهرخانی، ۱۳۸۱، ۱۵٦)؛

٤– محصولاتی تولید کند که تماماً و یا قسمتی از آن در محل و یا ناحیه تولید مصرف گردد (مهدوی، ۱۳۸۳، ۱۹۷)؛

۵– این قبیل صنایع سرمایه گذاری اندک و ابعاد کوچک‌تر و نیروی کار کمتری برای راه اندازی نیاز دارند (دربان آستانه، ۳۳،۱۳۸۳)؛

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

٦- با شرایط جغرافیایی هر منطقه سازگاری داشته باشند (خالدی، ۱۳۸۵، ۲٦۰)؛

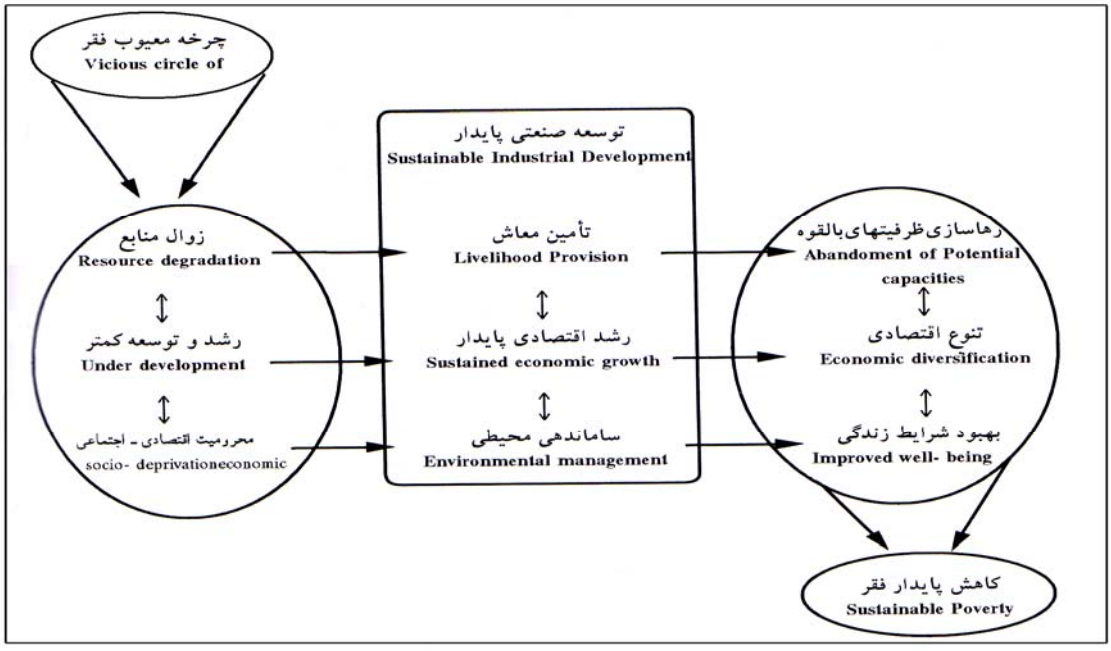
۷- فن آوری مورد نظر باید عاملی در جهت بهبود توزیع در آمد، از طریق افزایش متوسط درآمد سرانه روستاییان و نیز در جهت بهبود کیفیت آنان باشد (آقا علی نژاد،۱۳۷۷، ٤٥).

پ) مزایا و منافع حاصل از توسعه صنعت در روستاهای ایران

از مزایا و منافع حاصل از توسعه صنایع روستایی در ایران می‌توان به ترتیب به موارد ذیل اشاره کرد:

۱- با توجه به فسادپذیری و ماندگاری محدود اکثر تولیدات کشاورزی، ایجاد و توسعه صنایع تبدیلی و فراوری تولیدات کشاورزی ضمن زمینه‌سازی برای استفاده بهینه از محصولات موجب کاهش ضایعات نیز می‌شود (دفتر صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی، ۱۳۸٤، ۲٤)؛ ۲- تسهیل کننده و ارتقا دهنده فعالیت‌های بخش کشاورزی و تقویت کننده توان صنعت ملی کشور؛ ۳- جلوگیری از تمرکز گرایی صنایع در حوالی مناطق مرکزی و شهری و کمک به کاهش تخریب محیط زیست؛ ٤- کاهش مهاجرتهای روستایی؛ ٥- گسترش صادرات روستایی؛ ٦- به فعلیت رسانیدن توان و پتانسیل‌های مناطق مختلف کشور و ایجاد رقابت در سرمایه‌گذاری خصوصی در مناطق روستایی؛ ۷- کمک به ایجاد فرصت‌های تکمیلی‌در کنار فعالیت‌های درون مزرعه و زمینه‌سازی جهت بهبود اقتصاد روستاییان؛ ۸- افزایش در آمد خانوارهای روستایی و کمک به ایجاد اشتغال پایدار و

شکل ۱: طرحی از توسعه صنعتی پایدار به عنوان راهکاری برای کاهش فقر

منبع: ازکیا، ایمانی، ۱۳۸۷، ۳٦۸

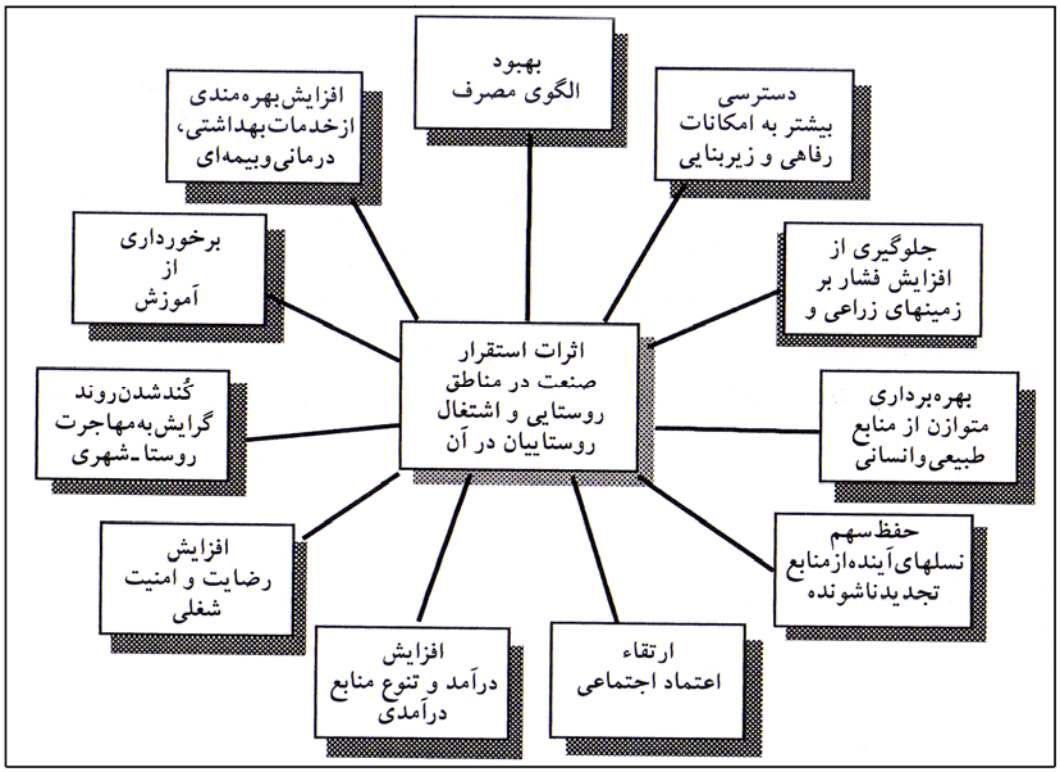
[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

پویا (تیموریان، ۱۳۸٦،۳۷)؛ زیرا فعالیت‌های غیرزراعی می‌توانند پایداری فرآیند توسعه در مناطق روستایی را تحت تاثیر قراردهند، طرحی از چگونگی تاثیرگذاری توسعه صنعتی پایدار به عنوان راهکاری برای کاهش پایدار فقر در شکل ۱ نمایش داده شده است؛ ۹- افزایش سرمایه گذاری‌های روستایی(طاهرخانی، ۸۳،۱۳۷۹)؛ ۱۰- نوآوری در صنایع روستایی نقش مهمی در فرآیند تغییر فناوری به عهده دارد (جی اکس و همکاران،۱۳۸۱،٦۱)؛ ۱۱- ایجاد زمینه‌های لازم و فراهم آوردن وسایل و امکانات برای افرادی که مایل به کار تولیدی هستند ولی ابزار و وسایل کار ندارند (فرهادیان، ۱۳۸۲، ۹٦)؛ ۱۲- بسیج سرمایه‌های اندک به منظور بهره برداری از منابع و مهارت های محلی (مشیری، آذرباد، ۱۳۸٦، ۱۸۲)؛ ۱۳- ایجاد فرصت‌های اشتغال و پرکردن اوقات بیکاری پنهان (تقدسی، رحمانی، مهدوی، منشی زاده، ۱۳۸٦، ٤۳)؛ ۱٤- تنوع در مصرف منابع انرژی (هاشمی، ۱۳۸۱ ،۳). به طورکلی در شکل ۲ اثرات بالقوه استقرار صنعت در مناطق روستایی نشان داده شده است.

۳) وضعیت موجود صنایع روستایی در ایران

در ایران، سابقه طرح موضوع توسعه صنعت در نواحی روستایی در برنامه‌های عمرانی به برنامه اول عمرانی (۱۳۲۷-۱۳۳٤) باز می‌گردد. (رضوانی، ۱۳۸۲،

شکل۲: اثرات بالقوه استقرار صنعت در مناطق روستایی

منبع: ازکیا، ایمانی، ۱۳۸۷، ۳۷۱

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

۱۰۱). پس پیروزی انقلاب اسلامی و تشکیل جهاد سازندگی، یکی از وظایف این وزارتخانه توسعه و تقویت صنایع روستایی بود، در طول سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳٦۷ به‌رغم عدم اجرای برنامه‌های توسعه پنج ساله در کشور، جهاد سازندگی با صدور کارت شناسایی برای کارگاهها و صنایع موجود در روستاها و همچنین صدور پروانه‌های موافقت برای ایجاد صنایع روستایی، زمینه را برای ایجاد صنایع روستایی فراهم کرد.

در سال ۱۳۸۰ با ادغام وزارتخانه‌های جهاد سازندگی و کشاورزی، چالش‌های خاصی فراروی توسعه صنایع روستایی قرار گرفت. به همین خاطر ضرورت تقسیم بندی جدید دوباره احساس گردید چرا که در شرایط جدید برخی از صنایع روستایی عملاً دارای دو متولی (وزارت جهاد کشاورزی و وزارت صنایع و معادن) گردیدند. این امر باعث گردید که صنایع مرتبط با بخش کشاورزی به نوعی از صنایع مرتبط با وزارت صنایع و معادن جدا گردند.

در برنامه چهارم توسعه (۱۳۸٤-۱۳۸۸) نیز بحث صنایع روستایی مورد توجه قرار گرفته است، چنانچه ارتقاء سطح درآمد و زندگی روستاییان و کشاورزان و رفع فقر، تنوع بخشی و گسترش فعالیت‌های مکمل به ویژه صنایع تبدیلی و کوچک و خدمات نوین با تاکید بر اصلاح نظام قیمت گذاری محصولات از جمله سیاست‌های کلی این برنامه است (سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، ۱۳۸۳، ۵) همچنین در این برنامه در قسمت سیاست‌های اجرایی توسعه روستایی به تقویت و توسعه صنایع دارای مزیت رقابتی در مناطق روستایی تاکید شده است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۱۳۸۳،۲۰).

با توجه به سیاست‌های برنامه چهارم، میزان اشتغال روستاییان در صنعت افزایش یافته است، چنانچه سهم شاغلین روستایی در بخش صنعت رو به افزایش بوده بطوری که در سال۱۳۸۲ بخش صنعت با ۲۹/۳ درصد نسبت به سرشماری ۱۳۷۵ از افزایش برخوردار است.

براساس آخرین آمار موجود (شهریور ۸۲) جمعاً ۷٤۹۵۰ نفر در صنایع روستایی مشغول به کار بوده‌اند از این میان ۲٤۹۹٦ نفر معادل با ۳۳ درصد از شاغلان در صنایع غذایی، ۲۲٦٤۱ نفر معادل با ۳۰ درصد از شاغلان این بخش در صنایع کانی غیرفلزی مشغول به کار بوده‌اند، از طرف دیگر کمترین میزان اشتغال مربوط به صنایع فلزی با ٤۷۳۸ نفر معادل با ٦ درصد از کل شاغلان صنایع روستایی را به خود اختصاص می‌دهد.

٤- چالش‌ها و موانع موجود بر سرراه توسعه صنایع در روستاهای ایران

در یک تقسیم‌بندی موانع و چالش‌های فراروی توسعه صنایع روستایی را در پنج دسته کلی می‌توان تقسیم کرد که عبارتند از: ۱- موانع بازار؛ ۲- موانع مالی؛ ۳- موانع ناشی از دخالت‌های نامناسب دولت؛ ٤- موانع ناشی از عدم دسترسی به اطلاعات؛ ۵- موانع قانونی توسعه صنایع روستایی (شقاقی، شفیعی، ۱۳۸٤، ۲۷۹).

کار پژوهشی حاضرچالش‌ها و موانع توسعه صنایع روستایی را در کشور به دو دسته کلی چالشهای برون روستایی و درون روستایی تقسیم می‌کند که در ادامه به تفصیل در مورد هر کدام به بحث می‌پردازیم:

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

الف) چالش های برون روستایی

۱) عوامل انسانی

– ضعف برنامه‌های آموزشی عمومی جهت بالا بردن فرهنگ سرمایه‌گذاری در صنایع روستایی؛

– ضعف وجود دیدگاه مدیریت مشارکتی نزد مسئولین برای حضور قدرتمند بخش خصوصی (خالدی، ۱۳۸۵، ۱۵۳)؛

– کمبود شدید نیروی انسانی متخصص مورد نیاز که حاضر به خدمت در امر راه اندازی صنایع روستایی باشند و نیز کمبود تعداد رشته‌های تحصیلی در سطح کشور که نیازهای بخش صنایع روستایی را تامین کنند.

– ضعف مدیریت و پشتیبانی یکپارچه از صنایع روستایی توسط سازمان های ذیربط در سطح کشور و بعضاً وجود مداخلات غیرسازنده و غیره مسئولانه متعدد در امور صنایع روستایی(سیمزاری، ۱۳۸۱، ۱۳)؛

– وضع قوانین و مقررات دست و پاگیر توسط نهادهای ذیربط؛

– ضعف شناسایی دقیق پتانسیل‌های ایجاد صنایع در سطح روستاهای کشور توسط مسئولین ذیربط؛

۲- عامل اقتصادی و مالی

– ضعف تمایل بخش‌های خصوصی جهت سرمایه گذاری در زمینه صنایع روستایی؛

– مشارکت ناکافی سیستم بانکی جهت احداث واحدهای صنعتی روستایی(سازمان برنامه و بودجه استان اردبیل، ۱۳۷۷،۲۰۸)، و در نتیجه نیمه تمام ماندن بسیاری از طرح های صنعتی؛ همچنین بالا بودن نرخ بهره وام اعطایی و کوتاه بودن دوره بازپرداخت آن از جمله مشکلاتی است که گریبان گیر بخش صنایع روستایی می باشد (آزادی،۱۳۸۲،۶۲)؛

– محدودیت بازار فروش؛ محصولات صنایع روستایی در بازارهای روستایی یا شهرهای کوچکی به فروش می رسند که رقابت کالاهای تولیدی صنایع بزرگ شهری در آنها وجود ندارد و یا کمتر است؛ زیرا صنایع اخیر با داشتن امکانات، تجهیزات و بازاریابی مناسب می‌توانند به سرعت محصول مرغوب خود را با نازل‌ترین قیمت بفروشند به همین دلیل بازار فروش محصولات صنایع روستایی محدود به محل یا منطقه است، در حالی که می‌تواند به بازار شهری نیز راه یابد (خزاعی قوژدی، ۱۳۷۶،۱۱۵).

۳- عامل امکانات و تسهیلات

– فقدان و ضعف پایگاه های اطلاعاتی و شرکت‌های مشاوره‌ای منسجم مرتبط با بخش صنایع روستایی در سطح کشور؛

– ضعف مطالعات آمایشی برای شناسایی نقاط مستعد برای ایجاد صنایع روستایی (سازمان برنامه و بودجه استان اردبیل، ۱۳۷۷،۲۰۶)؛ به عبارت دیگر ضعف شناسایی و امکان سنجی پتانسیل‌های صنعتی مناطق روستایی کشور،توسط سازمان‌های متولی امر؛

– عدم برگزاری نمایشگاه های تخصصی به منظور معرفی محصولات صنعتی روستاییان (سیمزاری، ۱۳۸۱، ۱۵).

ب) چالش های درون روستایی

۱- عوامل محیطی

– پراکندگی وسیع روستاها در سطح کشور؛

– وضعیت طبیعی و توپوگرافیکی روستاهای کشور در بعضی مواقع مانع مهم و جدی در راه توسعه صنایع روستایی محسوب می شود؛

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

– پیامدهای منفی زیست محیطی ناشی ازاستقرار صنایع در روستاها (دربان آستانه، ۱۳۸۳، ۱۵۷)؛

– فصلی بودن فعالیت‌های صنعتی در برخی روستاها به دلیل شرایط طبیعی حاکم (آزادی،۵٦،۱۳۸۲).

۲- عوامل انسانی

– ضعف مدیریت توانمند؛

– ضعف نیروی کار متخصص؛

– ضعف همکاری روستاییان در امر واگذاری زمین به واحدهای صنعتی روستایی؛

– عدم ریسک پذیری روستاییان؛

– پایین بودن سطح عمومی سواد و مهارت فنی نیروی انسانی در سطح روستاهای کشور؛

– ضعف آشنایی مدیران واحدهای صنعتی روستایی با دانش مدیریت، قوانین و مقررات بازاریابی و کنترل کیفیت (سازمان برنامه و بودجه استان اردبیل، ۲۱۱،۱۳۷۸)؛

– ضعف نظارت کافی به عملکردکارفرمایان در قبال حقوق ومزایای کارگران.

۳- عوامل اقتصادی و مالی

– هزینه بالای تامین مواد اولیه؛

– کمبود سرمایه؛

– قدرت رقابت پایین با صنایع بزرگ؛

– توانایی مالی اندک روستاییان برای راه اندازی صنایع؛

– مشکل تامین نقدینگی لازم جهت خرید مواد اولیه و تعویض قطعات فرسوده و خرید تجهیزات مورد نیاز؛

– عدم جلب مشارکت‌های مردمی درجذب پس اندازهای فردی روستاییان برای راه اندازی صنایع روستایی؛

– پایین بودن کیفیت محصولات تولیدی و عدم توانایی آنها در رقابت با محصولات سایر رقبا؛

– محدویت مشوق‌ها و جاذبه‌های سرمایه گذاری، همچنین پایین بودن سوددهی سرمایه‌گذاری در صنایع روستایی نسبت به سایر بخش هاو در آخر حضور ضعیف سرمایه گذاران بومی؛

– وضع عوارض و مالیات‌های مختلف برای تولید کنندگان محصولات صنعتی روستایی(سیمزاری، ۵۱،۱۳۸۱).

٤- عوامل تکنولوژیکی

– ضعف اطلاعات؛

– فن آوری نامناسب؛

– عدم تغییر فن آوری صنایع روستایی همگام با نیازهای جامعه؛

– نبود تعریف مشخص و ارتقای نظر در مورد صنایع روستایی؛

– پایین بودن کیفیت برخی از محصولات عرضه شده توسط صنایع روستایی و عدم انطباق این محصولات با نیازهای بازارهای مصرف (اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران، ۳۰،۱۳۷۸)؛

– فرسوده و قدیمی بودن دستگاه ها و ماشین آلات بسیاری از واحدهای صنعتی روستایی؛

– مسئله وسعت مطلوب محل کارگاه و ساختمان مناسب برای صنایع در ایران توجه کامل را به خود معطوف نداشته و غالب صنایع در محل های

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

نامناسب ایجاد می شـوند (موسـوی شـاهرودی، ۱۳۸۳، ۱۵۵)؛

– ابتدایی بودن شیوه تولید در بسیاری از واحدهای کوچک صنعتی و پایین، بودن سطح عمومی تکنولـوژی تولید (سـازمان برنامـه و بودجـه اسـتان اردبیـل، ۱۳۷۸، ۲۰۹)؛

– مقدار مصرف امکانات زیربنـایی نظیـر بـرق بـه دلیل تکنولوژی پایین بالا است (آزادی، ۱۳۸۲، ۵۸)؛

– ناتوانی در بـسته بنـدی، درجـه بنـدی و کنتـرل کیفیت (یاسوری، ۱۳۸٦،۲۰۹)؛

– ارتباط و پیوند ضعیف با صنایع بزرگ و شـهری و قدرت رقابت پایین بـا صـنایع بـزرگ شـهری (اتـاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران، ۱۳۸۷،۳۰)؛

– عدم تغییر فن آوری صنایع روستایی همگـام بـا نیازهای جامعه؛

– عدم مطالعه دقیق در مورد مکان گزینـی صـحیح صنایع روسـتایی؛ زیـرا مـسئله وسـعت مطلـوب محـل کارگاه و سـاختمان مناسـب بـرای صـنایع روسـتایی در ایران توجه کامل را به خـود معطـوف نداشـته و غالـب صنایع در محلهای نامناسب ایجاد مـی شـوند (موسـوی شاهرودی، ۱۳۸۳،۱۵۵)؛ که دلیل آن عـدم بررسـی‌هـای لازم در هنگام مکان یابی بوده و خود این مسئله اتـلاف منـابع مختلـف را بـه همـراه داشـته اسـت (تیموریـان، ۱۳۸٦،۳٤).

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در این نوشتار بـا بهـره گیـری از منـابع مطالعـاتی مختلف، به معرفی نقش صنایع روستایی در سطح کشور پرداخته شـد، بررسـی‌هـا نـشان داد کـه بخـش صـنایع روستایی، به دلیل سابقه طـولانی و وابـستگی کمتـر بـه شرایط اکولوژیک و نیز دسترسی به بازارهای گـسترده امکان بیشتری برای توسعه دارند و زمینه های اشتغال برای بخش عمده‌ای از نیروی کار روستایی را فـراهم می‌آورند که آخرین آمـار موجـود موییـد ایـن مطلـب است.

به طور کلی اثرات عمده صنعتی شـدن روسـتاها عبارتنداز: ۱– ایجاد اشتغال پویا و افزایش درآمـد؛ ۲– کـاهش مهـاجرت‌هـای روسـتایی؛ ۳– کـاهش نابرابری‌های منطقه‌ای؛ ٤– افزایش رفاه روسـتایی؛ ۵– گسترش صادرات روستایی.

به رغم تمامی منافع حاصل از صنایع روستایی، این صنایع با چالش‌های زیادی درسطح کشور روبـرو هستند، از چالش‌های عمـده فـراروی توسـعه صـنایع روستایی می‌توان به پراکندگی زیاد روستاها در سـطح کشور، شرایط نامناسب اقلیمی، ضعف نیروی انسانی، نارسـایی سیـستم‌هـای اقتـصادی، فقـدان امکانـات مشاوره‌ای اشاره کرد؛ در ادامـه بحـث چنـد پیـشنهاد برای اصلاح وضعیت صنایع روستایی ارائه می شود:

– پرداخت تسهیلات در چارچوب سـاختارهای تعاونی‌ها و اتحادیه‌های صـنایع روسـتایی بـا کـاهش هزینه و افزایش بهره‌وری سرمایه بسیار مـوثر خواهـد بود (نصیری، ۱۳۸۷،۵۵)؛

– لزوم ایجاد یک ارتباط و همکـاری عملـی در سطح گسترده بین موسسات آمـوزش عـالی و صـنایع روستایی که بتوانند علاوه بر حفـظ فوایـد مناسـب و عادلانه، دستاوردهایی نیز برای کشور به همراه داشـته باشند؛

– کمک به برقراری ارتبـاط منـسجم و مطلـوب بین صنایع بـزرگ و متوسـط بـا صـنایع روسـتایی بـا همراهی دولت که در این ارتباط یک شبکه همکـاری

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

و تقویت انگیزه های همکاری برای هر دو طرف ایجاد می شود؛

– ایجاد مراکز خدمات مشاوره‌ای صنعتی برای روستاها که برای هر یک از زیربخش‌های صنایع روستایی به ارائه خدمات بپردازد؛

– باید شرایط دست یابی صنایع روستایی را به بازارهای جدید و ناشناخته فراهم نمود؛

– به منظور حمایت از بازاریابی صنایع روستایی ایجاد یک شبکه گسترده در کشور ضروری به نظر می‌رسد؛

– تقویت و توسعه نمایشگاه های صنایع روستایی به منظور کمک به بسط و گسترش بازارهای فعلی و نیز کمک به شناسایی و نفوذ در بازارهای جدید و یا نوآوری در تسهیلات فعلی؛

– تقویت توسعه صندوق های ضمانت صنایع روستایی در سطوح محلی برای کمک و تسریع در امر توسعه و بهبود وضعیت تکنولوژیکی واحدهای صنعتی؛

– بسترسازی برای تخفیف‌های مالیاتی و اعطای وام های ضروری بلند مدت؛

– استفاده از سیستم‌ها و روش‌های آموزشی فراگیر در خصوص آموزش نیروهای فنی و تخصصی واحدهای صنعتی روستایی و همچنین برگزاری دوره‌های آموزشی کارآفرینی در ابعاد مختلف چون بازرایابی، مدیریت پرسنلی، منابع انسانی، حسابداری و علوم اقتصادی و اجتماعی؛

– تعیین جایگاه و نقش صنعت بیمه در ارائه خدمات به کارگران، کارکنان و بیمه محصولات؛

– حمایت ویژه از انجام تحقیقات کاربردی؛

– تجهیز صنایع روستایی به فناوری و روش های تولید پیشرفته، افزایش سطح مهندسی طراحی، افزایش سطح کیفی نیروی فنی و مدیریتی و کارآفرینی به بالاترین درجه؛

– از راهکارهای مناسب برای توسعه صنایع روستایی، مشارکت و سرمایه گذاری خود روستاییان می‌باشد مانند تاسیس شرکت‌های تعاونی یا قرض الحسنه‌های روستایی، زیرا از این طریق می‌توانند سرمایه لازم برای مشارکت را فراهم آورند؛

– ایجاد انگیزه‌های لازم در کارفرمایان و صاحبان صنایع برای به کارگیری مجدد درآمدهای حاصل از فعالیت‌های خود در صنایع ذیربط؛

– رفع مشکل فرسودگی ماشین آلات از طریق افزایش سرمایه گذاری در نوسازی تجهیزات و ماشین آلات و در صورت لزوم جایگزین کردن ماشین آلات به جای نیروی کار؛

– باید تاکید بر توسعه آن دسته صنایع روستایی صورت گیرد که از منابع محلی استفاده مناسب‌تر و بیشتری می کنند، چون صنایعی که بخش قابل توجهی از مواد اولیه خود را از محل تامین می‌کنند، هزینه کمتری در این زمینه می پردازند؛

– هماهنگی سازمان های دولتی که به نوعی با صنایع روستایی بحث و سرکار دارند و تفکیک دقیق وظایف آنها؛

– اندازه‌گیری و شناخت مستمر وضعیت بهره وری صنایع روستایی در کشور به منظور اتخاذ سیاست‌ها و راهبردهای مناسب و هدفمند توسعه صنایع روستایی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛

– برای افزایش بهره‌وری صنایع روستایی و گسترش آن به گروه صنایع غذایی باید اهمیت فوق العاده‌ای قائل شد؛ زیرا این گروه در بین گروه‌های هشت گانه صنایع روستایی حائز کسب رتبه

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

اول بهره وری و از وضع بسیار مناسبی برخوردار است؛

– برای کاهش تعداد روزهای تعطیلی صنایع روستایی و در نتیجه بالا بردن بهره‌وری آنها باید تحقیقاتی در زمینه بررسی دلایل تعطیل بیش از اندازه این کارگاهها انجام شود؛

– به کارگیری روش‌های نوین در تعیین مکان بهینه و ارائه یک الگوی مطالعاتی برای پروژه های مختلف صنعتی ضرورت دارد. در این میان سنجش از دور امکان دستیابی به اطلاعات منطقه‌ای وسیع را بطور یکجا فراهم می‌نماید که این امر مزایای بسیاری خصوصاً دربعد مکانیابی دارد و GIS به عنوان تکنیک نوین جمع آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات بهنگام و با داشتن ویژگی‌های مانند ترکیب اطلاعات مکانی و غیر مکانی، تجزیه و تحلیل مسایل پیچیده و ترکیبی، نقش مهمی را برعهده دارد. بنابراین با تلفیق اطلاعات حاصل از تصاویر ماهواره‌ای و توابع تحلیلی موجود در GIS می‌توان به نتایج دقیق تر با پیچیدگی کمتری به منظور تعیین مکان بهینه دست یافت.

– ایجاد بخش تحقیقات فنی و گسترش تشکل‌های کارگاهی از طریق تعاونی ها و اتحادیه‌ها (خزاعی قوژدی، ۱۳۷٦، ٤٤)؛

– وارد کردن موثر و کارآمد فن آوری‌های پیشرفته و بهره گیری از آنها، که می‌توان به دو طریق نو آوری و ابتکار از درون و به وسیله توسعه دانش بومی و دیگری نوآوری از برون و انتقال فن‌آوری خارجی، جستجو کرد (آقاعلی نژاد، ۱۳۷۷، ٤٤).

منابع و مآخذ

– اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران؛ مسایل و مشکلات صنایع کوچک و متوسط، ماهنامه اتاق بازرگانی شماره۲، ۱۳۷۸.

– ازکیا، مصطفی؛ ایمانی، علی؛ توسعه پایدار روستایی؛ نشراطلاعات، ۱۳۸۷.

– آزادی، بهرام؛ بررسی بهره‌وری در صنایع روستایی استان اردبیل؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت دولتی؛ مرکز آموزش مدیریت دولتی استان اردبیل، ۱۳۸۲.

– آقا علی‌نژاد، علیرضا، ارزیابی اقتصادی فن آوری در صنایع روستایی، مطالعه موردی کارگاه پنیرسازی در شش استان کشور فصلنامه روستا و توسعه شماره ۲، ۱۳۷۷.

– بابایی، علی اکبر؛ خلیلی عراقی، مریم؛ یقین لو، مهرانگیز، مبانی ارتباط صنایع کوچک و بزرگ؛ ماهنامه تدبیر؛ شماره ۱۲۰، ۱۳۸۰.

– پاپلی یزدی، محمد حسین؛ ابراهیمی، محمد امیر؛ نظریه‌های توسعه روستایی؛ نشر سمت، ۱۳۸۱.

– تقدسی، احمد؛ رحمانی، بیژن؛ مهدوی، مسعود؛ منشی زاده، رحمت اله؛ نقش صنایع کارگاهی (کوچک) در توسعه روستایی مورد شهرستان شهرضا؛ مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان؛ شماره ۳، ۱۳۸٦.

– تیموریان، کتایون، مکان یابی صنایع روستایی با استفاده از GIS، مجله سپهر شماره٦۲، ۱۳۸٦.

– حاجی نژاد، علی و دیگران؛ بهره‌وری صنایع روستایی در استان سیستان و بلوچستان؛ مجله جغرافیا و توسعه؛ زاهدان، ۱۳۸۵.

– جی اکس، زولتان؛ کارلسون، بو؛ توریک، روی؛ نقش صنایع کوچک در اقتصاد مدرن؛ ترجمه جهانگیرمجیدی؛ انتشارات رسا؛ تهران، ۱۳۸۱.

– خالدی، کوهسار؛ شناسایی موانع گسترش صنایع روستایی در استان کردستان؛ نشر سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کردستان؛ سنندج، ۱۳۸۵.

– خزاعی قوژدی، علی، صنایع روستایی، تحولات و توسعه، فصلنامه روستا و توسعه شماره ۲، ۱۳۷٦.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]

– دربان آستانه، علیرضا؛ مفاهیم و مبانی ساماندهی صنایع در نواحی روستایی؛ ناشر سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور؛ تهران، ۱۳۸۳.

– دفتر صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی، صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی امکان یا ضرورت،مجله دهیاری ها شماره ۱۵، ۱۳۸٤.

– رضوانی، محمدرضا؛ مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران؛ نشر قومس؛ تهران، ۱۳۸۳.

– سازمان برنامه و بودجه استان اردبیل؛ بررسی صنعت استان اردبیل؛ ناشر سازمان برنامه و بودجه استان اردبیل، ۱۳۷۷.

– سازمان برنامه و بودجه استان اردبیل؛ طرح مطالعات جامع توسعه استان اردبیل امور تولیدی (بخش صنعت)؛ ناشر سازمان برنامه بودجه استان اردبیل، ۱۳۷۷.

– سازمان برنامه و بودجه استان اردبیل؛ طرح مطالعات جامع توسعه استان اردبیل« جمعیت و جوامع»بخش جامعه روستایی و عمران روستایی؛ نشر سازمان برنامه بودجه استان اردبیل، ۱۳۷۸.

– سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی معاونت امور مجلس و مناطق؛ سند فرابخش توسعه روستایی برنامه چهارم توسعه اقتصادی و اجتماعی؛ نشر سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور؛ تهران، ۱۳۸۳.

– سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، معاونت امور مجلس و مناطق؛ سند برنامه چهارم توسعه اقتصادی؛ اجتماعی و فرهنگی بخش عمران روستایی و عشایری؛ نشر سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور؛ تهران، ۱۳۸۳.

– سیمزاری؛ محمد؛ بررسی موانع و راهکارهای توسعه صنعتی در استان اردبیل؛ پایانه کارشناسی ارشد مرکز آموزش مدیریت دولتی استان اردبیل، ۱۳۸۱.

– شقاقی، عبدالرضا؛ شفیعی، مسعود؛ استراتژی افزایش مشارکت موثر و رقابتی بخش صنایع کوچک و متوسط در توسعه اقتصادی و صنعتی جمهوری اسلامی ایران؛ انتشارات موسسه خدمات فرهنگی رسا؛ تهران، ۱۳۸٤.

– طاهرخانی، مهدی؛ صنایع کوچک، سنگ بنای استراتژی آینده توسعه روستایی؛ فصلنامه تحقیقات جغرافیایی؛ شماره ٦٦-٦٥، ۱۳۸۱.

– طاهرخانی، مهدی؛ صنعتی شدن روستا سنگ بنای استراتژی توسعه روستایی؛ نشروزارت کشاورزی، ۱۳۷۹.

– فرهادیان؛ افسانه؛ فرهادیان، همایون؛ جایگاه و نقش صنایع کوچک روستایی در توسعه روستایی؛ ماهانه جهاد؛ شماره ۲۵۸، ۱۳۸۲.

– مشیری، سیدرحیم، آذرباد، نسرین؛ پیامدهای استقرار نواحی صنعتی در مناطق روستایی؛ مطالعه موردی و روستای کمرد؛ فصلنامه روستا و توسعه شماره ۳، ۱۳۸٦.

– مهدوی، مسعود؛ مقدمه‌ای برجغرافیای روستایی ایران؛ جلد اول: شناخت مسایل جغرافیایی روستاها؛ نشر سمت؛ تهران، ۱۳۸۳.

– مهندسان مشاورDHV از هلند؛ رهنمودهای برای برنامه‌ریزی مراکز روستایی؛ جلد دوم؛ ناشر مرکز تحقیقات و بررسی مسایل روستایی وزارت جهاد کشاورزی ؛ تهران، ۱۳۷۵.

– موسوی شاهرودی، سیدمحمد، صنایع کوچک محور توسعه روستایی؛ نشر آثار برتر چاپ؛ تهران، ۱۳۸۳.

– نصیری، اسماعیل، صنایع روستایی، عاملی تاثیرگذار بر فرآیند توسعه اقتصادی و اجتماعی: نمونه تجربی روستاهای شهر بومهن، فصلنامه روستا و توسعه شماره ۱سال ۱۱، ۱۳۸۷.

– هاشمی، فرزاد؛ بررسی روند اشتغال زایی صنایع کوچک در ایران؛ فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست های اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارای شماره۲۱، ۱۳۸۱.

– هودر، راپرت؛ جغرافیای توسعه در جهان و ایران؛ ترجمه فضیله خانی، ناصر جوادی؛ نشر قومس؛ تهران، ۱۳۸۵.

– یاسوری، مجید؛ مقدمه‌ای بر اقتصاد روستایی؛ انتشارات به نشر، ۱۳۸٦.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-13]